Concert Hall
of the
21st Century

Muziekgebouw
aan 't IJ

SERIE ASKO|SCHÖNBERG
SERIE NEDERLANDS KAMERKOOR

ZO 23 OKT 2011
GROTE ZAAL / 15.00 UUR

ASKO|SCHÖNBERG +
NEDERLANDS KAMERKOOR
Expats - Goebaidoelina 80

de keuze van Sylvia Tóth

ASKO | SCHÖNBERG + NEDERLANDS KAMERKOOR

ZO 23 OKT 2011
GROTE ZAAL / 15.00-16.40 UUR
DUUR: CA. 50 MINUTEN VOOR DE PAUZE
CA. 30 MINUTEN NA DE PAUZE

Korte inleiding bij aanvang van het concert in de Grote Zaal:
Thea Derks in gesprek met Sofia Goebaidoelina.

Reinbert de Leeuw DIRIGENT

Myra Kroese ALT
Albert van Ommen TENOR
Gilad Nezer BAS
Serguei Dovgaliouk VOORDRACHT

Sofia Goebaidoelina (1931)
Descensio (1981)

Elena Firsova (1950)
Odyssey (1990)

Faradzj Karajev (1943)
De outsider (2002; Nederlandse première)

PAUZE

Anton Webern (1883-1945)
Entflieht auf leichten Kähnen (1908)

Sofia Goebaidoelina
Nu eeuwig sneeuw (1993)
Jij bent mijn stilte
Notitie: apophatisch
Nu eeuwig sneeuw
Notitie: apophatisch
Oh zeker, het vaderland

Dit concert maakt deel uit van de serie *Actueel, Avontuurlijk, Aangrijpend*, met het thema *Expats - Goebaidoelina 80*. Een samenwerkingsinitiatief van het Koninklijk Concertgebouworkest, zie www.AAAserie.nl.

Expats - Goebaidoelina 80

SOFIA GOEBAIDOELINA

Sofia Goebaidoelina wordt tachtig en vergaarde in die acht decennia een flink aantal bijnamen. 'Vertolkster van het persoonlijke', 'verklankster van de Russische ziel' en 'hoedster van het Hogere'. Of wat te denken van 'bewaarster van intellectualistische componeertechnieken' of 'bereidster van modernistische klankmengsels'? U merkt, de Russische componiste, of dan toch in ieder geval haar muziek, laat zich maar moeilijk onder één noemer scharen.
Goebaidoelina is daarom ook wel bestempeld als 'polystiliste'. Welbeschouwd een nogal holle frase. En een die bovendien misleidende connotaties oproept met de eclectische stijlcollages van generatiegenoten als Schnittke, Berio of Zimmermann. Bij Goebaidoelina echter geen pastiche. Zij mag drieklank naast cluster schrijven, religieuze symboliek in rationalistische klankconstructies gieten, daarbij teruggrijpen op Bach of te rade gaan bij haar muzikale godfather Webern, het resultaat is altijd een hoogstpersoonlijke klankwereld, die zich ontvouwt tussen toon en ruis, klank en stilte.

Lawaaiige modder
Het is verleidelijk om dat eigen geluid in verband te brengen met Goebaidoelina's Tataarse afkomst, in het bijzonder met haar herinneringen aan volksmuziek en exotisch instrumentarium. Evenzeer met haar Sovjetburgerschap, dat maakte dat muzikale invloeden uit het Westen schaars waren, zeker als het werk van moderne makelij betrof.
Deze combinatie van factoren heeft gemaakt dat zij de muziek vanuit een andere invalshoek benadert dan veel van haar westerse tijdgenoten. Want kieperde componerend West-Europa in de naoorlogse jaren de traditie resoluut overboord, Goebaidoelina ontwikkelde een idioom, waarin traditie en avant-garde, maar ook emotie en constructie, Oost en West, op organische wijze zijn vervlochten.
Het zal niet verbazen dat die muzikale visie niet strookte met de beginselen van het socialistisch-realisme. 'Lawaaiige modder in plaats van echte muzikale innovatie', onderbouwde Tichon Chrennikov – decennialang muzikaal waakhond van het Sovjetregime – de officiële boycot van Goebaidoelina's muziek in 1979. Resulterende uitreisverboden en aanverwante treiterijen maakten dat zij lang een onbekende bleef aan onze kant van het IJzeren Gordijn.

Sneeuwklankschap
Voor Nederland kwam daar in 1989 verandering in, toen tijdens het Holland Festival een aantal van haar ensemblestukken ten doop werd gehouden. Vier jaar later stond Goebaidoelina andermaal op het programma van het zomerse kunstfestijn, nu met een opdrachtcompositie voor het toenmalige Schönberg Ensemble en het Nederlands Kamerkoor: *Nu eeuwig sneeuw*.
De vijfdelige cantate is gebaseerd op een drietal gedichten van Gennadi Ajgi, bevriend schrijver sinds Goebaidoelina's studietijd aan het conservatorium van Moskou. Zijn teksten, die de oneven delen van het werk beslaan (deel 2 en 4 zijn louter instrumentaal), beschrijven een desolaat winters vergezicht, waarin kernwoorden als 'stilte', 'sneeuw', 'dood', 'licht' en 'ziel' bij herhaling de revue passeren. Als in een koortsachtige litanie. Goebaidoelina, op haart beurt, tovert met wonderlijke timbreverkenningen een al even verlaten sneeuwklankschap voor oren. Zwermende houtblazers verklanken een wervelende sneeuwbui, terwijl raspende strijkers op de grens van ruis en toon een impressie van snijdende windvlagen geven. Het koor, dat tijdens het stuk diverse ruimtelijke opstellingen aanneemt, verkent het schemergebied tussen spraak en zang. Het laveert tussen nerveuze fluisterwolken, dissonante toonstapelingen en gedragen lamentaties, om in het slotdeel op te gaan in de 'zuiverheid' van gewichtloze flexatoneklanken.
Zijn in het onwezenlijke sneeuwlandschap van *Nu eeuwig sneeuw* slechts de contouren van het Goddelijke te ontdekken, in het ensemblestuk *Descensio* wordt het Heilige heel wat onomwondener verklankt. IJle resonanties van onder meer een celesta, harp en crotales toonschilderen het neerdalen van de Heilige Geest in een icoonachtige goudglans, waarna een trombonetrio een statig koraal blaast.

Maritieme couleur locale

ELENA FIRSOVA

De muzikale loopbaan van Elena Firsova vertoont opmerkelijke gelijkenissen met die van Goebaidoelina. Ook zij behoorde in 1979 tot de door Chrennikov geboycotte componistenkliek en ook zij zocht in de nadagen van het Sovjetregime haar heil in het buitenland, het Verenigd Koninkrijk om precies te zijn. 'En natuurlijk ben ik in de jaren zeventig en tachtig danig beïnvloed door Sofia's muziek', aldus Firsova in een mailwisseling met ondergetekende. 'Vooral door haar fysieke benadering van de klank zelf.'
Een duidelijke fascinatie voor klank en textuur spreekt ook uit Firsova's *Odyssey*. Ze schreef het werk naar aanleiding van het plan van de Britse zeiler Peter Bird, die met een zeiltocht van Wladiwostok naar San Francisco de beide grootmachten van de Koude Oorlog symbolisch wilde verenigen.

Firsova's uitleg van de compositie is uiterst narratief en gespeend van politieke interpretaties ('politiek heeft me nooit geboeid'). Een sluierachtig vlechtwerk van strijkersstemmen en druppelende harptonen schetsten een maritieme couleur locale, terwijl de soli van fluit en cello de innerlijke wereld van de zeiler verklanken. Stuwende climaxen en het terugkerende motief van een klagende secunde doen vermoeden dat hij zich, net als zijn ontheemde mythische voorganger, geplaagd weet door vertwijfeling en eenzaamheid.

Buitenbeentje

FARADZJ KARAJEV

Ontheemd voelt zich ook de buitenstaander uit Faradzj Karajevs *De outsider*, een werk voor ensemble, tape, koor en tenor. De Azerbeidzjaanse componist baseerde zijn 'tragifarce' op poëzie van Ivan Achmet'ev, die in zijn absurdistische tekst de ondraaglijke lichtheid van het bestaan aan de kaak stelt. 'En dan ben ik er ook nog', verwoordt de solist zijn eenzaamheid in de openingsmaten.

Ensemble en koor spinnen een kakofonie van melodielijnen of scanderen collectieve blokakkoorden en doen zo vermoeden dat men zich ook te midden van de massa eenzaam kan voelen.
In de slotmaten van het stuk treedt de solist andermaal op de voorgrond. In een vervreemdend recitatief vervalt hij in een lethargische radeloosheid: 'Wat moeten jullie wat moeten jullie / Ik niets'. Tragisch, maar niet zonder knipoog, zoals het onbevangen Schubert-citaat, dat plotseling in de coda opduikt, doet vermoeden.

Peetvader

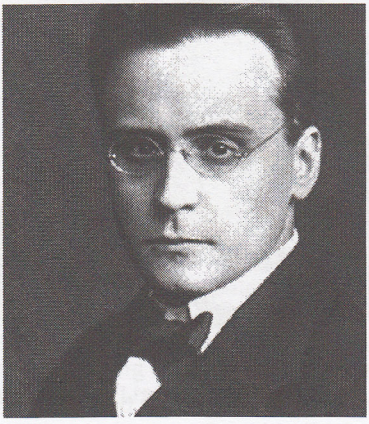

ANTON WEBERN

Als muzikale godfather mag Anton Webern niet ontbreken op dit verjaardagsconcert. Met de a-cappellacanon *Entflieht auf leichten Kähnen* sloot hij anno 1908 zijn studietijd af bij zijn muzikale peetvader Arnold Schönberg. Diens invloed hoort men ondubbelzinnig in de onthechte harmonieën, waarmee Webern zich op het randje van de atonaliteit begeeft.

De strenge canonische structuur biedt een laatste ankerpunt, voor de 'lichte bootjes' uit Stefan Georges bitterzoete gedicht, waarin hij afscheid neemt van 'zondronken werelden'.

Joep Christenhusz

Faradzj Karajev: De outsider

Neem me niet kwalijk
Jullie zijn met zo velen
En dan ben ik er ook nog

Min of meer op mijn gemak
Min of meer op mijzelf
Min of meer in gezelschap
Wat moeten jullie wat moeten jullie
Ik niets

Ivan Achmet'ev (1950)

Anton Webern: Entflieht auf leichten Kähnen

Entflieht auf leichten Kähnen
berauschten Sonnenwelten
daß immer mildre Tränen
euch eure Flucht entgelten.

Seht diesen Taumel blonder
lichtblauer Traumgewalten
und trunkner Wonnen sonder
Verzückung sich entfalten.

Daß nicht der süße Schauer
in neues Leid euch hülle -
es sei die stille Trauer
die diesen Frühling fülle.

Stefan George (1868-1933)